

AQUÍ VISQUÉ
RAMON
PUIGDELLOSES SASTRE
NASCUT 1920
EXILIAT 1939
ARRESTAT 24.5.1941
DEPORTAT 1941
MAUTHAUSEN
ASSASSINAT 8.12.1941
GUSEN

AQUÍ VISQUÉ
JOSEP ROVIRA PRAT
NASCUT 1906
EXILIAT 1939
ARRESTAT 25.1.1941
DEPORTAT 1941
MAUTHAUSEN
ASSASSINAT 18.11.1941
GUSEN

AQUÍ VISQUÉ
FRANCESC
VALLS LLINARES
NASCUT 1896
EXILIAT 1939
ARRESTAT 30.6.1940
DEPORTAT 1941
MAUTHAUSEN
ALLIBERAT

AQUÍ VISQUÉ
FRANCESC
COMELLAS LLINARES
NASCUT 1917
EXILIAT 1939
ARRESTAT 22.6.1940
DEPORTAT 1940
MAUTHAUSEN
ALLIBERAT

AQUÍ VISQUÉ
ENRIC
COMELLAS TAPIAS
NASCUT 1900
EXILIAT 1939
ARRESTAT 24.12.1942
DEPORTAT 1944
BUCHENWALD
ASSASSINAT 10.4.1945

Projecte Stolpersteine a Castellar del Vallès

Homenatge als deportats
castellarencs als camps nazis

Introducció

A la fi de la Guerra Civil (1936-1939), l'ofensiva sobre Catalunya iniciada el 23 de desembre de 1938 va comportar que el vespre del 26 de gener de 1939 les tropes franquistes entressin victorioses a Castellar del Vallès. Paral·lelament i de manera col·lectiva, s'inicia l'èxode d'una trentena de famílies i d'homes, bàsicament, que marxaran en direcció a la frontera francesa. Es tracta de líders polítics locals, càrrecs municipals, destacats militants de partits polítics i sindicats, familiars de combatents i persones que, amb por, constaten que la guerra s'ha perdut i que l'arribada de les tropes franquistes és imminent; en total, al voltant d'un centenar de persones abandonen la vila.

El trànsit fins arribar a la frontera és difícil i complex, ja que els atacs de l'aviació sobre les columnes de civils i militars són constants, la climatologia és adversa i les carreteres es troben saturades. La frontera amb França s'obre del 5 al 10 de febrer i es calcula que la creuen al voltant de 450.000 persones. Les condicions d'acolliment que troben al país veí són pèssimes, però amb l'esclat de la II Guerra Mundial el setembre de 1939, el col·lectiu de refugiats deixarà de ser un problema per convertir-se en una solució, ja que el govern francès intentarà, per tots els mitjans, enquadrar els republicans espanyols en algunes de les opcions que els convertirà en mà d'obra que treballarà a la indústria de guerra, reforçant les fortificacions, i a l'exèrcit francès. L'opció escollida, majoritàriament, pels republicans espanyols foren les CTE, les Companyies de Treballadors Estrangers. Instal·lades al voltant de la Línia Maginot, davant l'avançada imparable de l'exèrcit alemany els seus membres seran capturats i enviats a *stalags* o *frontstalags* on els visitarà la Gestapo i, amb posterioritat, seran deportats, majoritàriament, al camp de concentració de Mauthausen, de III categoria, que equivalia a un camp d'extermini a través del treball. Els refugiats que no s'incorporen a cap

de les opcions que ofereix el govern francès i que es comprometen en la lluita contra l'ocupant seran els que integraran els diferents grups de la Resistència i, en ser capturats, seran internats a camps de I i II categoria com Buchenwald o Dachau, és a dir, camps per a elements recuperables. El camp de concentració de Buchenwald va internar prop de 250.000 deportats entre el juliol de 1937 i l'11 d'abril de 1945, data de l'alliberament. Pocs dies abans de l'entrada de les tropes nord-americanes s'ordena l'evacuació del camp i uns 28.000 presoners emprenen la marxa cap a territori controlat encara pels nazis; més de 12.000 van morir.

El KL Mauthausen va rebre la majoria dels republicans espanyols que van ser deportats a camps de concentració nazis; tots ells foren identificats amb el triangle blau d'apàtrides ja que el govern franquista no els va reconèixer com a ciutadans. Per aquest camp i pels més de 70 *kommandos* que en depenien van passar des del 8 d'agost de 1940 al 5 de maig de 1945 entre 250.000 i 300.000 persones, de les quals en van sobreviure unes 65.000 i més de 123.000 van morir. A aquestes xifres cal afegir-hi més de 70.000 persones que mai van ser matriculades al camp i que, tan bon punt arribaven, eren aniquilades: eren els anomenats *Nacht and nebel* (nit i boira).

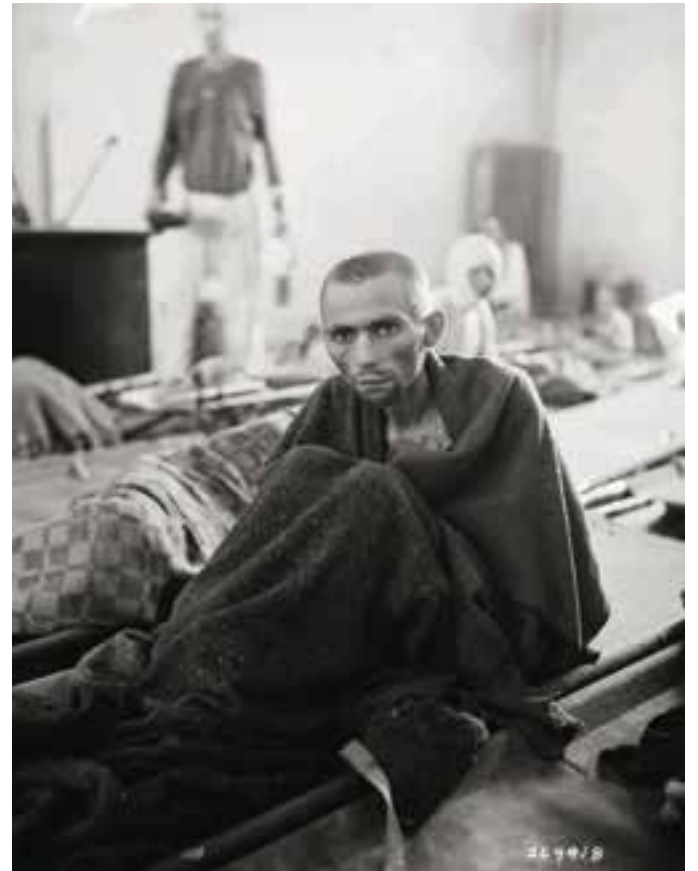
La majoria de les baixes es van produir al *kommando* de Gusen, que va arribar a ser més gran que el mateix camp central, Mauthausen. Gusen va assolir una població total de 20.000 deportats. La raó d'aquesta elevada mortalitat es deu al fet que, un cop el deportat no era apte per al treball al camp central, era enviat a Gusen, on treballava fins a la mort. Dels prop de 10.000 republicans espanyols que van ser deportats a Mauthausen en van sobreviure més de 2.000.

Avui, 72 anys després de l'alliberament dels camps de concentració, cal seguir recuperant la memòria de les víctimes. L'oblit que ha envoltat la deportació dels republicans espanyols ens obliga a fer un esforç per refer la seva història i construir un món on els principis democràtics siguin la base de la nostra convivència.

Supervivent del camp de Gusen. || SAM GILBERT, OFFICE OF THE CHIEF SIGNAL OFFICER COLLECTION (WIKIMEDIA COMMONS)

Deportats alliberats al camp d'Ebensee (1945). || LT. ARNOLD E. SAMUELSON (WIKIMEDIA COMMONS)

Camp de Buchenwald (abril 1945). || JULE ROUARD - LUC VIATOUR (WIKIMEDIA COMMONS)

Projecte Stolpersteine

Què és el projecte Stolpersteine

Stolpersteine significa en alemany “pedres que fan ensopegar”. Es tracta d'un projecte de l'artista alemany Gunter Demnig que relaciona art i memòria i que té com a objectiu retre homenatge a cadascuna de les víctimes del nazisme arreu del món. D'aquesta manera es manté viva la memòria de persones de tots els col·lectius: jueus, gitanos, homosexuals, dissidents polítics, testimonis de Jehovà i altres religionaris, i víctimes dels programes d'eutanàsia del nacionalsocialisme que van ser perseguits o assassinats entre els anys 1933 i 1945 pel règim nazi.

Els Stolpersteine són llambordes de formigó de 10 cm per 10 cm cobertes d'una fulla de llautó a la qual es graven les dades essencials de la persona i que es col·loquen al davant dels seus domicilis o en un punt emblemàtic de la població on va viure abans de ser empresonada o deportada. La intenció és que el vianant s'aturi per tal que faci memòria sobre la víctima o les víctimes i en pugui recordar el nom, quan va néixer, on i quan va ser deportada i quan va morir. En definitiva, és un monument que permet relacionar passat i present: cada vegada que hi ensopeguem podem reflexionar sobre el que va succeir i el que podria ocórrer de nou.

La presència de les plaques s'integra al teixit urbà. D'una banda, totes les llambordes tenen un mateix disseny, cosa que ens permet recordar una destinació tràgica comuna. D'altra banda, cada llamborda és única, com a senyal de respecte i retorn de la dignitat a cada individu que va ser víctima dels règim nazi.

Des de l'inici del projecte el 1993 i fins a l'actualitat s'han instal·lat més de 60.000 Stolpersteine a una vintena de països de tot Europa: Alemanya, Àustria, Bèlgica, Croàcia, Eslovàquia, Eslovènia, Espanya, França, Grècia, Itàlia, Hongria, Lituània, Luxemburg, els Països Baixos, Noruega, Polònia, la República Txeca, Romania, Rússia, Suïssa, Ucraïna... En pocs anys, ha esdevingut un memorial en forma de plaques disperses per moltes poblacions del territori europeu que permeten copsar la magnitud de la tragèdia. Les primeres pedres a Catalunya es van posar a la població de Navàs (Bages) l'abril de 2015. Els següents municipis que s'han sumat al projecte són Manresa, Igualada i Castellar del Vallès.

El projecte a Castellar del Vallès

Al municipi, la iniciativa va sorgir de l'acord del Ple celebrat el 28 d'abril de 2015 en què es va aprovar per unanimitat l'atorgament de la Menció Honorària de la Corporació als cinc castellarencs deportats als camps nazis, a proposta de la Comissió d'Honors i Distincions.

Els deportats locals als camps d'extermini nazis foren cinc: al KL Mauthausen: Francesc Comellas Llinares, Ramon Puigdelloses Sastre, Josep Rovira i Francesc Valls Llinares; al KL Buchenwald, Enric Comellas Tàpias.

Les cinc plaques “Stolpersteine” de Castellar estaran instal·lades al costat de l'escultura per a la recuperació de la memòria històrica ubicada a la plaça d'El Mirador des de novembre de 2009.

Plaques Stolpersteine
(Bonn, Alemanya). || JOSEF
'JUPP' SCHUGT ('PENPEN')
(WIKIMEDIA COMMONS)

Gunter Demnig, col·locant
les plaques Stolpersteine
(Bremen, Alemanya).
|| JÜRGEN HOWALDT
(WIKIMEDIA COMMONS)

El creador del projecte Stolpersteine

Llambordes personalitzades
homenatge als deportats
de Castellar. || Q.PASCUAL

L'artista alemany Gunter
Demnig. || URSUS SAMAGA
(WIKIMEDIA COMMONS)

Gunter Demnig

Gunter Demnig va néixer a Berlín el 1947. Va estudiar a la Universitat de les Arts de Berlín amb el professor Herbert Kaufmann i, posteriorment, amb el professor Harry Kramer a la Universitat de Kassel. Després d'això, va passar dos anys dissenyant, construint i gestionant monuments històrics. L'any 1985 va obrir el seu propi estudi a Colònia i va treballar en nombrosos projectes locals.

Per a ell, deixar empremtes dins l'espai públic era un tema cabdal. Així, es va fixar en projectes similars i el 1992, per recordar els 50 anys del decret signat per Himmler i que va servir per deportar població gitana a camps d'extermini, va decidir gravar sobre una pedra la primera frase del decret, que fou col·locada davant de l'Ajuntament històric de Colònia. Arran d'això, un dels veïns que havien viscut la guerra va assegurar que cap gitano havia viscut al seu barri. D'aquesta manera va néixer la idea dels Stolpersteine. Es tractava de fer tornar de manera simbòlica totes aquestes persones al seu veïnat molts anys després d'haver desaparegut.

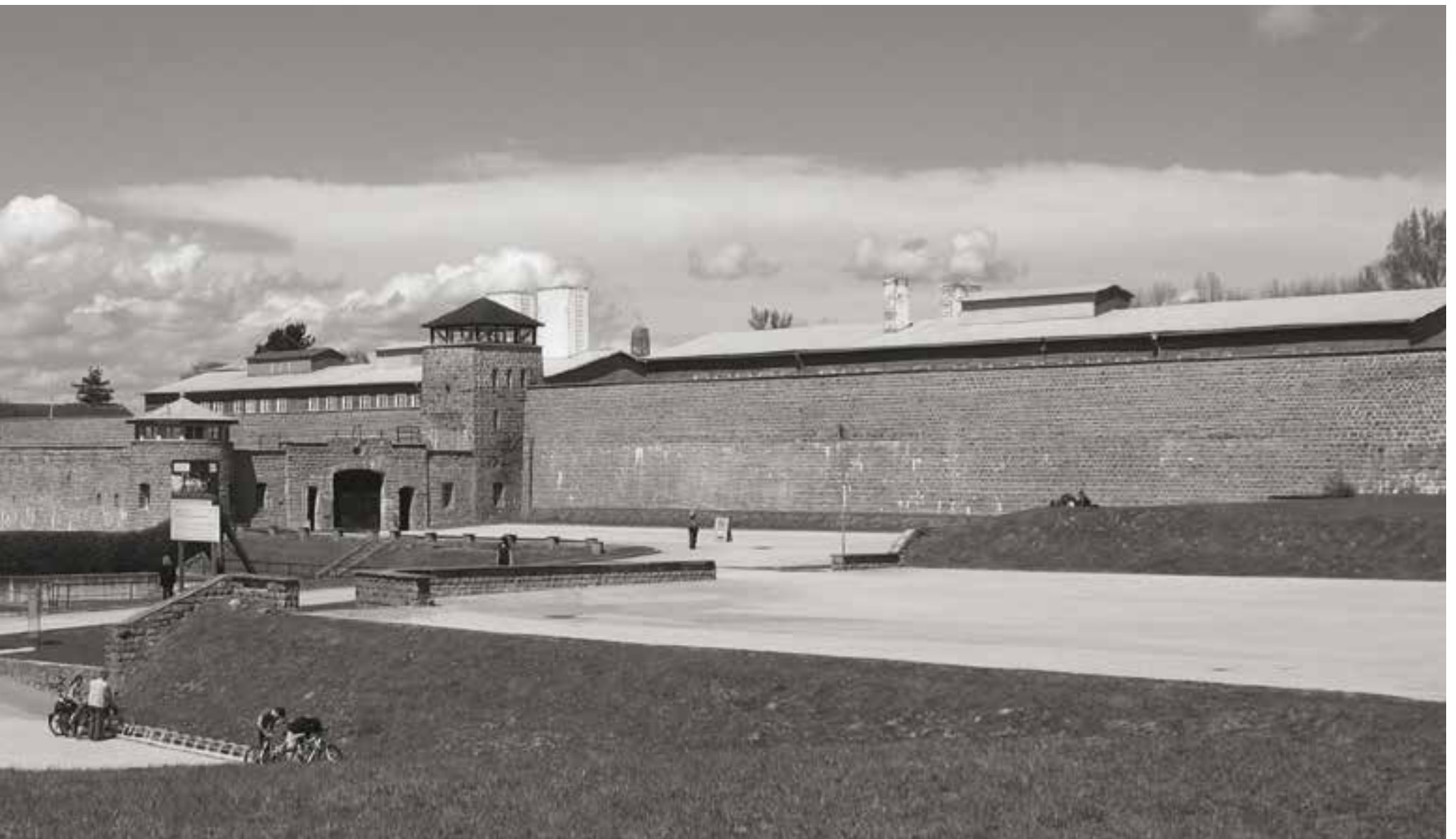

Camp de concentració
de Mauthausen. || RIMAR
(WIKIMEDIA COMMONS)

Filat electrificat al camp
de concentració de Maut-
hausen. || AKELIGVENTJE
(WIKIMEDIA COMMONS)

Interior d'un barracó del
camp de concentració de
Mauthausen. || SÍLVIA SÁIZ

Castellarencs als camps nazis

Ramon Puigdelloses Sastre

Va néixer el 17 de març de 1920 a Castellar del Vallès. Vivia al carrer del Centre, 30. Professionalment es dedicava a la impressió. Estava afiliat a la UGT i va ingressar a l'exèrcit republicà per lleva sense assolir cap graduació. En plena desfeta republicana va retornar a casa i s'hi estigué pocs dies abans de l'entrada de les tropes nacionals, moment en què va decidir emprendre el camí de l'exili cap a França, on fou internat en un camp; allistat en una CTE, fou capturat al nord del país pels alemanys. El confinaren a l'*stalag* XII-B, Frankenthal, Alemanya, amb el número 13080. El 24 de maig de 1941 va arribar al KL Mauthausen i fou matriculat amb el número 5811. El 20 d'octubre de 1941 és traslladat a Gusen, on va ser inscrit amb el número 13803 i va morir el 6 de desembre del mateix any.

Josep Rovira Prat

Neix a Santa Perpètua de Mogoda (Vallès Occidental) el 14 d'octubre de 1906, de pares castellarencs que havien traslladat la seva residència per qüestions professionals. L'any 1930 vivia a Castellar, al carrer Nou 7-9 amb la seva esposa, Maria Planas Riera, i els seus dos fills, Marcel·lí i Baldomer. Era jornaler agrícola. Durant l'èxode republicà de 1939 va passar la frontera i fou internat en un camp del sud de França. Va sortir enquadrat en una CTE i internat a l'*stalag* VIII-C, a Sagan, Polònia, amb el número 56816. El 25 de gener de 1941 fou deportat al KL Mauthausen amb la matrícula 5063. Sembla que no va acceptar el poder dels *Kapos* i s'hi va enfrontar. El 20 d'octubre el transfereixen a Gusen, on rep el número 4405 i on morí el 18 de novembre de 1941.

Ramon Puigdelloses i Josep Rovira van ser transferits a Gusen el mateix dia. Podem especular amb diverses interpretacions: que es trobessin al camp central, Mauthausen, i que, influïts pels rumors de bonança de Gusen hi anessin de forma voluntària, o bé que a causa del seu estat de salut fossin escollits en un dels triatges habituals que es feien i transferits obligatòriament a aquest annex de Mauthausen. Si pensem en el poc temps que ambdós van sobreviure a Gusen, Puigdelloses quaranta-vuit dies i Rovira trenta, ens decantaríem per aquesta segona hipòtesi.

Francesc Valls Llinares

Nascut el 20 de febrer de 1896 a Castellar, vivia al número 36 del carrer del Centre i era cosí germà de Francesc Comellas. Treballava de llauner. Per qüestions professionals va anar a viure a Sant Feliu de Codines (Vallès Oriental) on va regentar un cafè i va formar part del Comitè Antifeixista local i de la CNT. Al final de la guerra s'exilia a França amb tota la seva família i és obligat a enquadrar-se a la 115 CTE destinada al departament de la Moselle, on va treballar fortificant la Línia Maginot. Fou capturat pels alemanys el 30 de juny de 1940. L'any 1941 arriba a Mauthausen i es troba amb el seu cosí. Tots dos decideixen ajudar-se mútuament mentre són al camp central. Valls va decidir anar a Gusen però aquesta decisió no va ser compartida per Comellas que va romandre al camp central. Com que Francesc Valls era llauner, el van destinar al grup dels lampistes, un bon destí ja que era un treball poc cansat i sempre a cobert. La seva habilitat en el treball li suposà la protecció de l'oficial SS responsable de grup, per a qui feia petites feines que li suposaven un suplement alimentari, la qual cosa el va ajudar a sobreviure, sobretot si tenim present la seva edat. Un cop alliberat de Gusen el 5 de maig de 1945, va retornar a França, on es trobava la família, i es va dedicar al treball agrícola. Va morir a finals dels anys seixanta.

Enric Comellas Tàpias

Va néixer el 7 de novembre de 1900 a Granera; arriba a Castellar amb 16 anys i treballa de mosso a casa de Miquel Datzira. Durant la II República esdevé president de la Unió de Rabassaires i és escollit regidor de l'Ajuntament de Castellar en les eleccions del 14 de gener de 1934, càrrec que ocuparà fins a la fi de la Guerra Civil. Exiliat a França, l'estiu de 1939 és contractat com a mosso agrícola per un viticultor però, un cop acaba la verema, ingressa al camp de Bram i, posteriorment, als camps de Barcarès i Saint-Cyprien. El novembre de 1939 torna a sortir per treballar amb la família Peyris a l'agricultura. El coneixement de la zona de frontera, fruit de la seva estada als Pirineus, el va fer participar en una xarxa de *passeeurs d'hommes* formada per un grup de resistents que es dedicaven a evadir cap a la Gran Bretanya, via Portugal, aviadors abatuts en el decurs de *raids* aeris, jueus perseguits per motius ètnics, correus de la Resistència o joves amb intenció d'unir-se a les Forces de la França Lliure. Amb aquesta tasca Comellas volia aconseguir diners per compensar les pèrdues que va patir la seva família durant els registres i posteriors expropiacions que van seguir el conflicte bèl·lic.

El 24 de desembre de 1942, Enric Comellas és detingut durant un d'aquests passatges; fou traslladat a Perpinyà i al Fort de Hua i d'aquí va ser enviat al camp de Royallieu. El 19 de gener de 1944, Enric Comellas forma part d'un comboi en direcció a Buchenwald, on és matriculat amb el número 40576. Al camp central va treballar en el Transport Colonne, grup encarregat de fornir de materials les indústries internes del camp. El 26 de setembre de 1944 Comellas és transferit al *Kommando* de Langenstein per treballar en una fàbrica soterrada de material aeronàutic. A principis d'abril de 1945, les SS reben l'ordre de liquidar totalment el camp de Buchenwald i Enric Comellas i milers de deportats més emprenen una marxa d'evacuació per la regió de Saxònia-Anhalt cap a l'interior del Reich. En aquesta marxa Comellas perd la vida i només en resta un certificat de defunció amb data del 10 d'abril de 1945 al camp de Buchenwald lliurat pel Ministeri d'Antics Combatents Francès.

Francesc Comellas Llinares

Nascut el 9 de gener de 1917 a Castellar vivia al número 4 del carrer de l'Ermot, va treballar a la fàbrica del Boà militant, des de ben jove, a la CNT. Quan esclata la guerra, Comellas s'allista a la columna de voluntaris Solidaridad Obrera, de caràcter anarquista. Fou reclamat a Castellar per organitzar les col·lectivitats tot treballant a ca l'Estruch. Quan criden la seva lleva, la de l'any 1937, ingressa a l'exèrcit republicà, a la 213 Brigada Mixta, 66 Divisió del XXè Cos d'Exèrcit i par-

D'esquerra a dreta, Josep Carreras, Andreu Blasi i Francesc Comellas, supervivents del KL Mauthausen (maig 1945). || DONACIÓ DE FRANCESC COMELLAS.

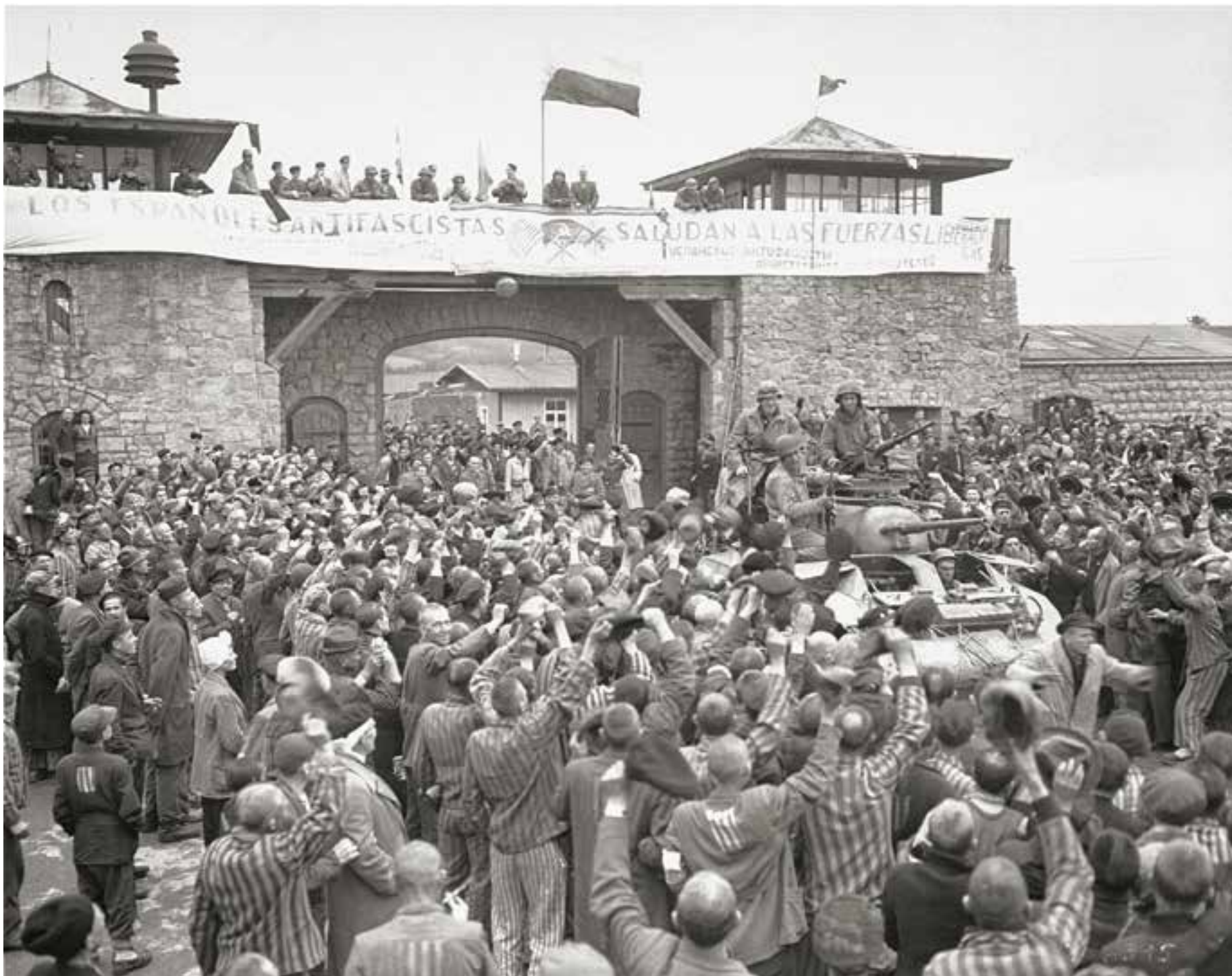
ticipa a les batalles de Terol i de l'Ebre. Va emprendre el camí de l'exili i va creuar per les muntanyes que envolten Arles, i d'aquí van anar al camp d'Argelers, on van patir unes dures condicions de vida; la vigilància s'efectuava a l'exterior del camp, delimitat per filats, per part de tropes colonials franceses, senegaleses i *spais* a cavall. Un cop esclatà la II Guerra Mundial fou obligat a sortir enquadrat en una CTE, la número 114, i enviat a reforçar la Línia Maginot, al departament de la Moselle, on treballava

fent un fossar antitanc amb vies de tren clavades al fons i amb fortins de ciment armat construïts cada cinc-cents metres, on hi havia dues metralladores i un canó anticarro; la seva estada en aquesta CTE abastà des de l'hivern de 1939 fins al juny de 1940 quan, concretament el dia 22, es van lliurar als alemanys i foren conduïts a un *frontstlag*. Al cap de tres o quatre dies foren traslladats a Estrasburg, a l'*stalag* V-D, on restà fins a començaments de desembre de 1940. La nit de l'11 de desembre, Francesc Comellas i 854 republicans espanyols més van iniciar, en comboi ferroviari i en vagons de passatgers, el camí cap al KL Mauthausen, on arriben la matinada del 13 de desembre; aquí van ser rebuts per la SS i el tracte envers ells va començar a canviar a pitjor. Pocs dies després va rebre el número de matrícula i el triangle que indicava la seva categoria i nacionalitat i que calia cosir a la part superior esquerra de la jaqueta. En el seu cas el triangle era el de color blau, d'apàtrida i amb la S d'*spanier* amb el número 4717.

Dins el camp central Francesc Comellas va estar destinat uns dies al grup de la cuina, al *kommando* de la carretera i tres setmanes a la pedrera. El 6 de juny de 1941, Comellas va formar part del *Kommando* César, grup dirigit pel valencià César Orquín Serra i que estava format, únicament, per deportats espanyols. Aquest grup realitzà treballs a tres indrets de la província de l'Alta Àustria: Wagrain, a Vöcklabruck; Ternberg, a la riba del riu Enns, i Schlier, a Zipf.

El 4 de maig de 1945 una columna de deportats va sortir del camp de Redl-Zipf en direcció a Ebensee; en una parada Comellas i tres companys més es van evadir. Dos dies més tard, el 6 de maig, van veure una columna mecanitzada de tropes americanes que els va trobar i els alliberà. Comellas va romandre a Àustria tot fixant-hi la seva residència. El 1947 un centenar d'antics deportats espanyols organitzen i constitueixen l'OREA, una associació per conservar la identitat republicana i realitzar activitats de propaganda antifeixista i de difusió de la situació espanyola.

Glossari

Alliberament del camp de Mauthausen (5 de maig de 1945). || DONALD R. ORNITZ (WIKIMEDIA COMMONS)

Spais. Tropes colonials de cavalleria nord-africanes que servien a l'exèrcit francès.

CTE. Les Companyies de Treballadors Estrangers (CTE) foren creades pel govern francès, a partir de l'abril de 1939, principalment als camps de refugiats republicans espanyols. L'asil ofert es vinculava a un compromís de prestació de treball. Cada companyia estava integrada per dos-cents cinquanta homes sota jurisdicció militar que treballaven en la construcció de fortificacions, a les grans obres públiques i a les indústries militars.

Línia Maginot. Era un sistema de fortificacions construït per França, els anys 30, per iniciativa del ministre André Maginot, i que s'estenia al llarg de vint quilòmetres davant la frontera alemanya.

Stalag. En alemany, abreviatura de *stammmlager*, camp de presoners de guerra.

Frontstalag. Abreviatura de *frontstammmlager*, eren camps de presoners de guerra provisionals, emplaçats a les immediacions de les zones de combat.

Reich. Paraula alemanya que designa un imperi, un regne o una nació; en alemany sempre té la connotació d'estat imperial sobirà.

Mutterlager. En alemany camp central, en relació als diferents grups era el camp principal; un exemple seria el KL Mauthausen.

Gusen. Era un *kommando* més gran que el mateix KL Mauthausen. Inicialment, els deportats treballaven en una pedrera i, posteriorment, en indústries de guerra en túnels excavats a la roca. Fou l'indret on van morir la

major part d'espanyols i de deportats; quan es trobaven dèbils per al treball eren seleccionats per anar a aquest subcamp, on els extreien les últimes forces i, finalment, morien.

Kapos. Mot d'origen italià. Eren deportats responsables dels *kommandos* de treball dins els camps de concentració. Moltes vegades es tractava de detinguts de dret comú.

Kommando. En alemany, grup de treball del camp central o destacat a l'exterior. S'utilitzava per anomenar els camps secundaris.

OREA. Organización Republicana Española, a Àustria, era una organització aprovada pel ministeri de l'interior austríac l'any 1948. Agrupava els espanyols antifeixistes emigrats que es trobaven a Àustria i tenia com a objectiu establir relacions de suport i ajuda mútua.

Fonts consultades

- Arxiu Municipal de Castellar del Vallès
- Projecte *Stolpersteine* a Navàs. Publicació de l'Ajuntament de Navàs (2015)
- Viquipèdia

memorial
democràtic

Generalitat
de Catalunya